

Novosti pri rabi ločil: analiza vprašanj in odgovorov v Jezikovni svetovalnici

Tina Lengar Verovnik

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_06

Uvod¹

Prenova pravopisnih pravil, ki pod okriljem Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU poteka od leta 2013 dalje, je razdeljena na več faz (podrobneje v Dobrovoljc in Lengar Verovnik 2015: 165–169). Osrednja faza v procesu prenove je preverba ustreznosti obstoječih pravopisnih pravil in slovarskih rešitev. Tej fazi nato sledi prilagoditev pravila ugotovljenemu stanju oziroma oblikovanje novih ali opuščanje dosedanjih pravil – pri čemer je referenčen trenutno aktualni *Slovenski pravopis 2001* (dalje SP 2001). Preverjanje ustreznosti pravil in njihovih ubeseditiv poteka na različne načine; pri tem upoštevamo relevantne znanstvene prispevke in strokovne kritike veljavnega pravopisa, opravimo pa tudi sistematičen pregled sodobnih uporabniških zadreg v jezikovnih svetovalnicah in korpusih. Eno od osnovnih vodil pri odločanju o obsegu in ubeseditvi vsakega pravopisnega pravila je namreč, kaj potrebuje oziroma išče uporabnik.

V prispevku se osredotočamo ravno na to fazo prenove; natančneje, na novejšo uporabniške zadrege in položaje pri rabi ločil, kot se kažejo v vprašanjih uporabnikov spletne Jezikovne svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU. Ta vprašanja lahko kažejo tudi na vrzeli ali pomanjkljivosti v obstoječem normativnem opisu, induktivni pristop pa je pri normativnem priročniku pravopisnega (tj. izhodiščno dogovornega) tipa izjemno pomemben: »Zakonitosti, ki veljajo v normativistiki, nam namreč ne dovoljujejo, da bi iz sistema, čeprav je še tako dovršen in skladen ter historično pravilen, na deduktivni način določali jezikovno rabo« (Dobrovoljc in Jakop 2011: 24).

V nadaljevanju bomo problematiko predstavili v povezavi s posameznimi ločili, pri čemer bomo iz obravnave izpustili vejico, ki je s tega vidika že bila predstavljena v Lengar Verovnik (2018a). Terminološko sledimo SP 2001, zato razlikujemo med skladenjsko in neskladenjsko rabo oz. vlogami ločil. Pri posameznih ločilih so navedeni primeri vprašanj uporabnikov Jezikovne svetovalnice, premisleki ob njih pa sledijo ugotovitvam, zapisanim v odgovorih sodelavcev svetovalnice, in drugim strokovnim obravnavam teh tem.

1 Prispavek je nastal v okviru programa P6-0215, ki ga financira ARRS.

V zadnjem delu prispevka se posvečamo rabi ločil v posameznih besedilnih žanrih (npr. dopis, zapisnik) oziroma posameznih besedilnih položajih (npr. alinejni zapis, naslovi). Ugotavljamo, da se tukaj vloga ločil prepleta z drugimi pravopisnimi problematikami oziroma da so ločila (in njihova raba) le del konvencij, vezanih na te žanre oziroma položaje.

1 Pika

1.1 Pri skladenjski rabi pike prihaja do največ zadreg pri citiranih povedih, ki so del širše povedi. Tukaj se vprašanja največkrat ne tičejo le rabe in položaja pike, temveč tudi drugih ločil (dvopičja, narekovajev, vejice, vprašaja in klicaja). Pogosto so vprašanja vezana tudi na besedilni položaj (gl. 8.1, 8.3).

Znašla sem se pred dilemo. Primer:

Drugi starši zahtevajo stvari, ki niso pomembne. Rečejo lahko: »Pobarvaj to žabo zeleno.«, »Obleci modro majčko.« ali »Sladico pojej do konca.«

Zanima me, kako je z ločili. Ali naštetih navedki ohranijo svoje ločilo in so med seboj ločeni z vejico ali se namesto pik v navedkih uporabi vejica? Pa končna pika, se opusti ali piše?

SP 2001 načeloma sicer daje dovolj jasne napotke, da je z njihovo uporabo mogoče razrešiti tovrstne probleme.² Vendar pa so zgledi, ki pravila ponazarjajo, neaktualni in jih uporabniki težko aplicirajo na svoje primere.

1.2 Za neskladenjsko piko SP 2001 pravi, da ta včasih loči tisočice od nižjih enot (§ 255). Iz zgledov so uporabniki sklepali, da to velja le pri številkah, višjih od 10.000, kar se je preneslo tudi v lektorsko prakso:

Vljudno prosim za pojasnilo ali pišem npr. 2.100 oseb ali 2100 oseb. Jaz ves čas pišem s piko, torej 2.100 oseb, vendar me lektorji popravljajo.

V nekaterih besedilnih položajih, npr. v preglednicah, kjer je pričakovana enotnost zapisa, pa je smiselno piko zapisovati tudi pri nižjih številkah. To opažanje je že zajeto v predlogu pravila o zapisu tisočic v *Pravopisu 8.0* (poglavje »Pisna znamenja«, člen 13):

Pri zapisu tisočic do 9999 meje med tisočicami in stoticami navadno ne zapisujemo (2314), pri višjih številih mejo označujemo s piko (41.000) ali z (nedeljivim) presledkom (41 000). V posebnih položajih in preglednicah, kjer je pričakovana enotnost zapisa, lahko pišemo piko tudi pri številih, nižjih od deset tisoč (5.998, 12.400, 56.200).

1.3 Kot novost glede na aktualna pravila, ki navajajo piko zgolj kot znamenje za okrajšanje besed na desni, se v sodobnih besedilih pojavlja tudi krajšavna pika, ki okrajšave zaznamuje na levi. Gre za okrajšave, ki jih uporabljamo kot končnice spletnih domen in datotek, npr. *.net*, *.si*, *.gif*.

2 Gl. Helena Dobrovoljc, Peter Weiss: Pika v citirani povedi ali Helena Dobrovoljc: Pika pri citiranju med narekovaji sredi povedi. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 1. 4. 2021.

2 Dvopičje

2.1 Dvopičje se v slovenščini najpogosteje uporablja kot skladijsko ločilo. Ker je ena od njegovih rab izrazito besedilno vezana, je obravnavana v zadnjem razdelku prispevka. Naslednji vprašanji pa se nanašata na dvopičje kot neskladijsko ločilo:

Kako zapišemo »osem ur, pet minut, dve sekundi« [...]?

[V]prašal bi, ali res je potrebno pri navajanju ure/časa v uradnih dopisih, ali na plakatih, uporabiti piko med števčkami?

SP 2001 zapisovanja izmerjenih časov ne določa. Gre za vrzel v opisu, saj je način zapisovanja pri nas sicer ustaljen: med urami, minutami in sekundami zapisujemo stično dvopičje (8:05:02), med sekundami in manjšimi enotami pa vejico (3:15,02). Še vedno pa ostaja enak dogovorni predpis za zapisovanje ure – čeprav na elektronskih napravah med urami in minutami stoji dvopičje (skladno s tujejezičnimi načini zapisovanja), v slovenskih besedilih na tem mestu zapisujemo stično piko (ob 8.30).

2.2 Druga neskladijska raba dvopičja je vezana na pomen 'proti'.

Kako pravilno zapisati odnos dveh nasprotujočih si dejstev ali npr. moštev ter izida, Slovenija : Norveška ali Slovenija - Norveška, ter 3 : 1, 3 - 1 ali drugače?

SP 2001 določa, da je v vseh takih primerih dvopičje treba pisati nestično. Sodobna raba pri zapisovanju športnih rezultatov s številkami od tega praviloma odstopa, saj je rezultat razumljen kot celota. Poleg tega je ob takem načinu zapisa manj možnosti za prelom na koncu vrstice oziroma deljenje rezultata na dve zaporedni vrstici.

Pri tej in podobnih problematikah je zanimivo pogledati, kako jih rešujejo v jezikih s podobnimi pravopisi. *Hrvaški pravopis* Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovje (*Hrvatski pravopis* 2013, dalje HP 2013) kot novost uvaja poglavje o »belini« (hrv. *bijelina*), ki jo definira kot pravopisno znamenje (), realizirano kot grafično prazen prostor. Gre torej za prazno mesto v besedilu (npr. med dvema besedama; za piko, vejico, klicajem ipd.; med okrajšavami besednih zvez; pred in za matematičnimi znamenji). Tudi pri znamenju za razmerje (v naši terminologiji pri nestičnem dvopičju) HP 2013 pred in za znamenjem predpisuje tako prazno mesto (*Rezultat je bil 1 : 2.*). Zaradi ohranjanja enotnosti skupine primerov, v katerih dvopičje med številkami zaznamuje pomen 'proti' (poleg rezultatov tudi merila in številčno izražena razmerja), bi bilo smiselno ostati pri nestičnosti zapisa, vendar v poglavju o ločilih dodati splošni napotek glede rabe nedeljivega presledka, ki prepreči deljenje v dve zaporedni vrstici (ne le pri nestičnem dvopičju, ampak tudi pred tremi pikami, pred nestičnim pomišljajem, med številko in simbolom za enoto ipd.).

3 Podpičje

3.1 Aktualni pravopis za razliko od prejšnjih pri ločilih tipološko razlikuje njihovo skladenjsko in neskladenjsko vlogo oziroma rabo (Dobrovoljc 2004: 185). Podpičje se po SP 2001 rabi samo skladenjsko. Spodnje vprašanje pa kaže tudi na neskladenjsko rabo tega ločila:

V več znanstvenih člankih o otroškem govoru sem opazila zapis starosti npr. 6;6 ali 7;11 let v pomenu '6 let in 6 mesecev' ali '7 let in 11 mesecev'. Ta zapis se mi zdi posrečen in me zanima, ali bo v novi izdaji pravopisnih pravil tudi normiran.

Ker se zdi, da gre za strokovno rabo, bo treba pri prenovi pravopisnega poglavja o ločilih ugotoviti, ali ta presega zgolj strokovna besedila in bi jo torej bilo treba umestiti med pravila.

3.2 Pri skladenjski rabi podpičja pa bi bilo treba opraviti gradivno raziskavo njegove rabe kontrastivno z ločilom, ki mu je po eni od skladenjskih vlog najbolj podobno: pomišljajem. Vsa tri t. i. ločila višje pismenosti (Toporišič v Dobrovoljc 2004: 188), torej dvopičje, podpičje in pomišljaj, imajo v SP 2001 sicer jasno opredeljene vloge, a se v praksi izkazujejo kot delno zamenljiva. Podpičje med drugim izraziteje kot vejica ločuje »sestavne dele (zlasti zapleteno zloženih) priredij, npr. protivnih, vzročnih ali sklepalnih« (§ 373). Pomišljaj pa lahko prav tako »namesto vejice poudarjeno ločuje kakšno besedo ali misel stavka ali pa kaže na nasprotje posameznih stavkov iste povedi« (§ 381). Skladno s to opredelitvijo bi lahko naslednji zgled iz SP 2001, ki je zdaj naveden le pri pomišljaju, zapisali tudi s podpičjem, ki prav tako kot pomišljaj izraža nasprotje oz. protivnost: *Labod z labodico je hotel v nebesa – labod brez družice je padel na tla* proti *Labod z labodico je hotel v nebesa; labod brez družice je padel na tla*.

Raziskava novejšega gradiva bi tudi pokazala, ali se ni v SP 2001 popisanim vlogam morda pridružila še kakšna novejša. Zagotovo je opazna in še ne raziskana novost vstopanje podpičja na mesta, kjer je tradicionalno predvideno dvopičje – ko gre za zaznamovanje pojasnila, razlage oz. dopolnitve prvega dela povedi (npr. *Radio Slovenija ponuja osem javnih radijskih programov; tri nacionalne, dva regionalna, dva manjšinska in enega mednarodnega* – tukaj bi na mestu podpičja glede na določila SP 2001 pričakovali dvopičje).

4 Vezej

Pri vezaju se v vprašanih uporabnikov pojavljajo štirje položaji, pri katerih se nakazujejo spremembe glede na aktualno kodifikacijo. Pri prvem in drugem se vezaj na novo uveljavlja, pri tretjem se v rabi umika pomišljaju, pri četrtem in petem pa se opušča.

4.1 Prvi zaznani položaj je pri številčno-simbolnem zapisu tvorjenk, ki se pojavlja v posebnih besedilnih položajih, ko je zahtevana skrajna skopost pisnega izražanja, npr. na embalaži izdelkov ali v strokovnih besedilih.

Zanima me, kako se pravilno napiše 2 x 400 kV daljnovod Beričevo-Krško. Ali je ta zapis pravilen? Kako pa zapisati 110 kV (ali 110kV ali 110-kV) energetski transformator oz. priporočila za 110-kilovoltni energetski transformator?

Gre za izpeljanke tipa *70-odstotni etanol*, kar bi v skrčeni obliki zapisali kot *70-% etanol*; podobno pri zloženkah tipa *Cu-Zn zlitina*. V slovarju SP 2001 je tak zapis že uporabljen pri geslu šestodstoten (6-%); v prenovljenih pravilih *Pravopis 8.0* je kot posebnost vpeljan pri predlogu poglavja »Krajslave« (člen 41, točka 2):

V položajih, ki zahtevajo kratkost izražanja, pridevniške tvorjenke s številčnim prvim delom in simbolom oz. mersko enoto v drugem delu zapisujemo s stičnim vezajem, npr. 110-kV transformator, 40-% raztopina.

4.2 Drugi položaj je vezan na nove pojavnosti v izvenjezikovnem svetu oziroma na lekseme, ki te pojavnosti poimenujejo v besedilih. Gre za samostalniške priredne zloženke, ki nastanejo tako, da iz dveh sicer samostojnih prvin tvorimo nove poimenovalne enote. Besedotvorni algoritem, ki ga pri tem uporabimo, je enak kot pri tvorbi prirednih pridevniških zloženek tipa *Ljutomersko-Ormoške gorice* (*Ljutomerske gorice* + *Ormoške gorice*). Te pridevniške zloženke so bile splošno sprejete, samostalniške pa je SP 2001 povsem izpustil tako v pravilih kot v slovarju. Kljub odsotnosti kodifikacijskega napotka pa so se v zadnjem desetletju opazneje začele pojavljati nove samostalniške tvorjenke, ki pogosto zaznamujejo poklice (*novinar-urednik*, *slikopleskar-črkoslikar*, *vrtnarka-cvetličarka*), vendar obstajajo tudi starejše in v jeziku že prej obstoječe (v fiziki ustaljeni termin *prostor-čas* ali *marksizem-leninizem*, ki ga navaja tudi SSKJ). Da gre res za priredne zloženke, kaže dejstvo, da lahko sestavine v njih umestimo v poljubnem vrstnem redu (*krovec-klepar* in *klepar-krovec*); pregibamo jih v obeh sestavinah (*krovca-kleparja*). Vprašanja na to temo kažejo na veliko omahovanja ter tudi na mešanje te skupine poimenovanj z dvojnimi imeni in podrednimi zvezami, npr.:

Prosim za odgovor na vprašanje, kako pisati dvojna imena poklicev, če kdo enakovredno opravlja dva poklica, in sicer je lektor in redaktor ali je krovec in klepar. Ali je mogoč zapis z nestičnim vezajem (lektor - redaktor, krovec - klepar) po zgledu dvojnih zemljepisnih imen ali pa se taka poimenovanja vseeno uvrščajo med primere, kot so *človek žaba*, *ptica pevka*, *država članica*, in je to, kar je prvemu samostalniku dodano, njegov prilastek? V različnih šifrantih poklicev so ta poimenovanja zapisana zelo neenotno, celo v enem in istem brez vezaja, stičnim ali nestičnim vezajem, npr. *vrtnar cvetličar*, *klepar-krovec*, *slikopleskar - črkoslikar*.

4.3 Tretji položaj je omejen na t. i. dvojna imena. Najpogosteje so to krajevna ali stvarna imena, aktualni pravopis med njimi zahteva nestični vezaj: *Gozd - Martuljek*, *Andragoški zavod Maribor - Ljudska univerza*. Tak položaj je za rabo vezaja nenavaden, pri računalniško podprtem pisanju pa tudi nepraktičen, zaradi česar je v praksi veliko omahovanja.

Zanima me, kaj je med Hribom in Loškim Potokom – nestični vezaj ali nestični pomišljaj? Veliko zapisov na spletu vsebuje celo stični vezaj, vendar si takšne rabe nikakor ne znam pojasniti. Gre morda za dvojno ime (kot je Šmarje - Sap)?

Tudi v strokovnih krogih je bila večkrat izražena želja po večji razlikovalnosti med nestičnim vezajem in pomišljajem. Čeprav Pravopisna komisija še ni pripravila prenovljenega poglavja o ločilih, pa je o tem preliminarno že razpravljala ob zgledih, uvrščenih v poglavje o veliki in mali začetnici. V novih pravilih naj bi se ohranil stični vezaj povsod, kjer je v vlogi povezovalca dveh enakovrednih oz. prirednih delov znotraj ene besede (torej znotraj prirednih zloženek),

medtem ko naj bi med sestavinami dvojnih imen pisali nestični pomišljaj. V prid takemu pisanju govori tudi dejstvo, da so dvojna imena po nastanku raznolika: če gre pri imenu *Šmarje - Sap* res za dve enakovredni naselbinski enoti (in torej za priredno razmerje), pa gre pri imenih *Hrib - Loški potok* ali *Pri Cerkvi - Struge* za naselbinsko in nenaselbinsko enoto (med katerima je podredno razmerje: 'Hrib v Loškem potoku' (= v dolini), 'Pri Cerkvi v Strugah').

Podobna sprememba je predlagana tudi za zapisovanje vzdevkov ali psevdonomov, kjer pa se ločilo (v rabi je prevladujoč pomišljaj) med obema deloma v nekaterih primerih celo opušča: *Karel Destovnik – Kajuh*, vendar *Andrej Rozman Roza*.

4.4 Četrty položaj vezaja, kjer se kažejo spremembe, je pri zapisovanju dvojnih priimkov.

Kako torej pisati vezaj v zapisu dvojnih priimkov – stično ali nestično? Sonja Hercegova-Baškir ali Sonja Hercegova - Baškir? Pravila določajo nestičnost (sicer nelogično posebnostjo), vendar opažam, da se jezikoslovci čedalje pogosteje odločajo za stičnost. Ali naj vseeno vztrajam pri normi ali naj se zlijem z večino?

Prva izdaja je v členu 418 (vezaj med deli zložene besede, ki bi bili v prosti zvezi povezani z *in*) navajala zgled *Zofka Kveder-Jelovšek*; druga izdaja je isti zgled, pisan z nestičnim vezajem (*Zofka Kveder - Jelovšek*) umestila v člen 428 s pojasnilom, da nestični vezaj pišemo med prvotnim in privzetim priimkom. Nobeno od teh pravopisnih določil o nestičnem vezaju ni bilo širše sprejeto; ločilo pri dvojnih priimkih njihovi nosilci danes v veliki večini primerov opuščajo. Temu ni botrovala le nestalna in nejasna kodifikacija, temveč tudi različno razumevanje umestitve drugega priimka glede na osebno ime in prvotni priimek: [*Jana Novak*] *Kuhar* proti [*Jana (Novak-Kuhar)*].

4.5 Peti položaj pa je vezan na novejšo razumevanje t. i. zloženk s kratično oziroma črkovno prvo sestavino kot besednih zvez. Skladno s tem je tip *EKG-preiskava* v predlogu novega poglavja »Krajšave« (*Pravopis 8.0*, člen 19) zdaj pisan kot zveza *EKG preiskava*. Na spremembo je vplivalo predvsem spremenjeno razumevanje (samostalniškega) prilastka levo od jedra (za podrobnejšo utemeljitev gl. Lengar Verovnik 2018b):

Kratice v besednih zvezah nastopajo kot nesklonljive samostojne enote, za njimi je presledek (EKG laboratorij, ABS zavore, UV žarki, AV oprema).

Enako velja za simbole v teh položajih (*Pravopis 8.0*, člen 40):

Simboli v besednih zvezah nastopajo kot nesklonljive samostojne enote, za njimi je presledek (AAA baterija; Cu kristal 'bakrov kristal').

5 Pomišljaj

5.1 V zgoraj omenjenih tretjem in četrtem položaju je t. i. vezajni nestični pomišljaj kot alternativo nestičnemu vezaju ponujala že izdaja pravopisnih pravil iz leta 1990; kasneje je bil kot možnost umaknjen. V sodobnosti se ponovno uveljavlja kot edina nestična črtica (gl. 4.3, 4.4).

5.2 Pri neskladenjski rabi pomišljaja pa uporabniki očitno pogrešajo natančnejšo opredelitev razmerij, ki jih lahko pomišljaj zaznamuje med enotami besedila (§ 396).

S sodelavci nas zanima, kako se pravilno piše zveza videno kupljeno ali pa videno najeto. V rabi smo opazili različne zapise: *videno-kupljeno*, *videno – kupljeno* in tudi *videno kupljeno*.

Poleg nasprotnostnega odnosa, ki ga omenjajo aktualna pravopisna pravila, lahko pomišljaj po Dobrovoljc idr. (2020: 36) zaznamuje tudi:

- ▷ zaporednost dogodkov (*rečeno – storjeno*),
- ▷ protivnost (*finale Nadal – Federer*),
- ▷ sklepalnost (*Podarim – dobim*),
- ▷ dihotomijo (*odnos šola – starši*) ali
- ▷ pojasnjevalnost (*OZN – Organizacija združenih narodov*).

6 Poševnica

6.1 Po SP 2001 (§ 451) je poševnica stično ločilo, v splošni rabi najpogosteje nadomešča veznika »ali« in »oziroma« (*Celovec/Klagenfurt*), lahko tudi »skozi« (*št. 23/6*), ali pa se uporablja za pomen 'del enega in drugega' (*pomlad/poletje 2020*). V jezikoslovju zaznamuje mejo med deli besede (brez presledkov), povedi ali slovanskega sestavka (s presledki); pri zapisovanju pesmi v tekoči vrstici pa poševnico s presledki uporabljamo za zaznamovanje verzov. Pregled gradiva ob prenovi pravopisa in tudi vprašanja v Jezikovni svetovalnici kažejo, da obstajajo položaji rabe, v katerih je stična raba poševnice, ki jo aktualni pravopis predvideva za prve tri pomena, lahko moteča ali nepravilno razumljena. Npr.:

Ali lahko desno poševnico v primerih, kot je 0.00 / 00.00 / 24.00, pišemo nestično (zaradi večje preglednosti)?

Ustvarjam obrazce za območje z dvema uradnima jezikoma (slovenščina in italijanščina). Ali je poševnica stična ali nestična, ko zapišem izraz v obeh jezikih. Ali je prav

a) Ime in priimek / Nome e cognome

b) Ime in priimek/ Nome e cognome?

In kaj, če že sam izraz vsebuje poševnico npr.:

c) Ime/priimek / nome/cognome

6.2 V svetovalnici smo v odgovorih zato predlagali tudi rabo nestične poševnice, npr. pri navajanju večbesednih imen na dvojezičnih področjih: *Ovčja vas / Valbruna*; pri navajanju v podpisu na poslovni vizitki: *Direktor prodajnega sektorja / Sales Director* in v vseh podobnih položajih, ko se ob poševnici stikajo večbesedne zveze oziroma deli povedi. To načelo je že upoštevano v predlogu prenovljenih pravopisnih pravil (*Pravopis 8.0*), npr. v poglavju »Prevzete besede in besedne zveze« pri zapisovanju slovenskih imen ob tujih z vmesno poševnico (člen 36):

V posebnih položajih ali ob tujih imenih uporabljamo slovenska imena ob tujih s poševnico: *Beljak/Villach*, *Celovec/Klagenfurt*, *Čeber/Čabar*, *Čedad / Cividale del Friuli*, *Gornji Senik / Felsőszölnök*, *Kotmara vas / Köttmannsdorf*, *Lendava/Lendva*, *Oglej/Aquilea*, *Sovodenj/Gmünd*, *Tablja/Pontebba*, *Žabnice/Camporosso*.

7 Podčrtaj

7.1 Podčrtaj ni novo ločilo, vendar ga doslej ni obravnaval še noben pravopisni priročnik. V slovarskih delih (SSKJ2, SP 2001 in *ePravopis*) so navedeni le razlaga in zgledi rabe, ko gre za besedo »podčrtaj«, ni pa zgledov rabe za ločilo »_«. V Jezikovni svetovalnici so se vprašanja glede podčrtaja pojavljala v povezavi z zapisovalnimi možnostmi, ko gre za zapis različnospolnih oblik besed:

Kako v raznih besedilih pišemo samostalnike (in seveda pridevnike, glagolske oblike), če želimo poudarjati moške in ženske oblike?

učitelj/-ica

zdravnik/-nica (/ica/-ca)

igralec/-lka (/ka)

Ali je še katera druga možnost poleg poševnice in vezaja?

Ali je v slovenščini sprejemljiv zapis s podčrtajem?

učitelj_ica

Kako bi v tem primeru pisali zdravnik_nica?

Pri uvajanju podčrtaja je šlo (vsaj na začetku) za zahtevo po jezikovni prilagoditvi, ki ni izvirala iz jezikovne rabe, temveč je temeljila na simbolni vlogi podčrtaja na zapisovalni ravni in njenih potencialnih učinkih (Lengar Verovnik in Kalin Golob 2019). Podčrtaj naj bi namreč bil uporabljan za zapisovanje nebinarnih možnosti in ne kot varianta v zgornjem vprašanju zapisanim in že uveljavljenim možnostim za zapisovanje moško-ženskih oblik. Podčrtaj ima tudi kot zgolj varianta teh možnosti pred njimi pomembno prednost, saj je mogoče obrniti zaporedje in oblike zapisovati kot žensko-moške (*učiteljice_ji*). Vendar bo šele temeljita gradivna preverba pokazala, ali in kako se je podčrtaj v rabi dejansko uveljavil (tudi podporniki njegove uvedbe namreč npr. ugotavljajo, da dosledna raba ločila pri vseh oblikah, ki razlikujejo spol, torej ne le pri samostalniških enotah, v besedila vnaša nepreglednost in otežuje razumevanje sporočil).

8 Ločila v posameznih besedilnih žanrih in položajih

V nadaljevanju bo predstavljenih nekaj ugotovitev glede rab ločil, ki so vezana na posamezne besedilne žanre ali položaje. Vse tovrstne posebnosti že ureja aktualni pravopis, vendar se pojavljajo tudi nekatere novosti, ki jih bo treba z vidika pravopisne ustreznosti še ovrednotiti.

8.1 Pri nagovoru v dopisih po SP 2001 navadno uporabljamo vejico (§ 283), če ima nagovor povedni značaj, pa je mogoče uporabiti tudi klicaj (*Dragi prijatelj!*). To ločilo danes mnogi dojemajo kot premočno, vendar vsaj pri uradnem dopisovanju velja za bolj formalno ločilo kot vejica. Morda se tudi zaradi tega vedno bolj uveljavlja pika:

Zanima me, ali bo morda pika za začetnim nagovorom dovoljena v novem pravopisu oz. ali jo je v uradnih dopisih treba strogo preganjati. Osebo se mi zdi pika na tem mestu čisto ustrezno ločilo.

Pika je po eni strani nevtralnejša od klicaja, po drugi strani pa kot končno ločilo omogoča, da besedilo v nadaljevanju (tj. v prvi vrstici dopisa) zapišemo z veliko začetnico. Za pozdravi, ki se končujejo z vejico, je namreč nadaljevanje z veliko začetnico ena od pogostejših napak pri pisanju dopisov.

Pika lahko zaključuje tudi končni pozdrav, redkeje se kot končno ločilo pojavlja klicaj. Druga možnost je po trenutnem pravopisu – zlasti če se poved tekoče izteče v podpis – pozdrav brez končnega podpisa. Danes v rabi pogostejša možnost je uporaba vejice za pozdravom, ki pa je pravopisna pravila ne navajajo in jo je tudi težko utemeljiti. Njena stava (kolikor ni povzeta po tujejezičnih predlogah) je bržkone posledica občutka, da med zaključnim pozdravom in podpisom mora stati neko ločilo. To postane očitnejše, kadar se pozdrav in podpis pojavita v isti vrstici, kar se pojavlja pri manj formalnem e-dopisovanju (npr. *Lep pozdrav, Mojca*).

8.2 Pri alinejnem zapisovanju je SP 2001 doslej kot znamenje, ki uvaja alineje (kadar ne gre za črkovne ali številčne oznake), določal pomišljaj (§ 395). Danes se zaradi samodejnega računalniškega oblikovanja besedil na njegovo mesto vedno bolj vriva vezaj. Zaradi raznolikih možnosti, ki jih ponuja digitalno oblikovanje, pa poleg črtic uporabljamo tudi pike, kvadratke in druge grafične znake.

Začetno poved oziroma del povedi (napoved) od nadaljevanja (alinej) skladno s pravopisom ločuje dvopičje. Vendar uporabniki sprašujejo tudi o brezizjemnosti tega načela:

Zanima me, ali lahko naštevam brez dvopičja.

PRIMER:

Pripomočki

-- računalnik, zvezek, pisalo.

Dejstvo je, da danes zlasti pri računalniških predstavitev (npr. na prosojnicah v programu PowerPoint) opažamo, da se prva, tj. uvajalna vrstica spreminja v naslovno, zato dvopičje pogosto opuščamo. Še zlasti to velja, če so alinejno naštete prvine samostojne in medsebojno nepovezane (za zglede gl. Dobrovoljc idr. 2020: 460–61).

8.3 Pogosta so tudi vprašanja uporabnikov o ločilih v naslovih, npr.:

Ali obstaja kakšno posebno pravilo za pisanje ločil v naslovih?

Gre za področje na meji med pravopisjem in stilistiko besedil, a splošna načela so znana in opisana v več odgovorih v Jezikovni svetovalnici.³ Zaradi tovrstnih in njim sorodnih zadreg bi bilo v prihodnje dobro razmisliti, ali bi – ob umanjkanju splošnega stilističnega priročnika – v pravopis dodali ločena poglavja z obravnavami besedilnih položajev, v katerih morajo uporabniki ob poznavanju zakonitosti posameznih žanrov kombinirati tudi načela iz več pravopisnih poglavij: od pisnih znamenj, ločil, začetnice do oblikoslovnih in drugih posebnosti zapisovalne ravni.

.....
3 Npr. Nataša Gliha Komac: Ločila v časopisnih oz. spletnih naslovih ali Peter Weiss: Ločila v naslovih, med naslovom in podnaslovom ipd. Jezikovna svetovalnica, <http://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, dostop 1. 4. 2021.

Sklep

Nabor v prispevku predstavljenih problemov in zadreg uporabnikov Jezikovne svetovalnice Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU kaže na nekatere nove položaje in spremembe pri rabi ločil glede na kodifikacijo v SP 2001. V prvi fazi prenove pravopisnega poglavja o ločilih za *Pravopis 8.0* bo treba dodatno preveriti strokovne prispevke in utemeljitve (poljudne članke, jezikovne koticke, spletne jezikovne nasvete ipd.), se povezati s strokovnimi javnostmi (npr. lektorji oziroma jezikovnimi svetovalci in prevajalci) ter opraviti temeljite korpusne poizvedbe. Vendar pa že ta pregled kaže tudi, da bo treba k obnovi pristopiti zlasti z mislijo na uporabnika in njegove težave ter na pestrost besedil in komunikacijskih položajev, ki je danes veliko večja, kot je bila v času nastajanja SP 2001.

Literatura in viri

- DOBROVOLJC, Helena, idr., 2020: *Kje pa vas jezik žuli? Prva pomoč iz Jezikovne svetovalnice*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, JAKOP, Nataša, 2011: *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC.
- DOBROVOLJC, Helena, LENGAR VEROVNIK, Tina, 2015: Slovar pravopisnih težav kot sopotnik pravopisnih pravil in pomenskorazlagalnega slovarja. Mojca Smolej (ur.): *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. 34. seminar Obdobja: zbornik predavanj, 1. zvezek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 163–171.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC.
- HP 2013 = *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <<https://pravopis.hr>>
- Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU = <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si>>
- LENGAR VEROVNIK, Tina, KALIN GOLOB, Monika, 2019: Spol med družbo, jezikovno rabo in predpisom. *Slavistična revija* 67/2. 385–394.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2018a: Vejica v pravopisu. *Jezik in slovstvo* 63/2–3. 87–101.
- LENGAR VEROVNIK, Tina, 2018b: Obravnava kratic v prenovljenih pravopisnih pravilih: novosti in spremembe. *Jezikoslovni zapiski* 24/2. 43–54.
- Pravopis 8.0 = <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. <www.fran.si>